

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Необхідність наукового дослідження поняття, сутності та значення принципів юридичної відповідальності пояснюється тим, що виокремлення феноменологічних засад юридичної відповідальності визначається вихідними ідеями та засадами, на яких базується юридична відповідальність, а також важливістю розуміння принципової основи для забезпечення ефективної реалізації будь-якого правового інституту. Отже, метою запропонованої статті є визначення сутнісних характеристик принципів юридичної відповідальності, для досягнення якої необхідно охарактеризувати найбільш поширені наукові позиції з обраної проблематики, здійснити їх узагальнення.

В контексті поставлених завдань привертають увагу праці К. Басіна, О. Іваненко, В. Гончаренка, М. Козюбри, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, О. Скакун та інших вчених, присвячені характеристиці юридичної відповідальності та її принципам. Проте, недостатньо висвітленими залишаються саме сутнісні ознаки окремих принципів юридичної відповідальності, що і обумовлює актуальність наукової проблеми. Це пояснюється, передусім, тим, що у другій половині ХХ ст. юридична відповідальність осмислювалась вченими переважно на методологічних засадах позитивізму та нормативізму, тоді як на початку ХХІ ст. спостерігається використання різних теорій права. Серед багатьох сучасних теорій права суттєве значення має теорія природного права, яка змінює світоглядні основи інтерпретації юридичної відповідальності [1]. Тобто можна із впевненістю передбачити відповідне оновлення поглядів щодо поняття, змісту або розуміння сутності принципів, на яких ґрунтується юридична відповідальність. Як наголошує О. Костенко, прибічник ідей соціального натуралізму в юриспруденції, соціальне життя людей має узгоджуватися із законами природи, які не є законами фізичної чи біологічної природи, — вони є законами соціальної природи [2]. Подібні погляди та методологічні підходи дозволяють тлумачити право, його інститути та принципи із сучасних гуманістичних позицій.

Плюралізм підходів, що мають місце у сучасній літературі, свідчить про те, що принципи юридичної відповідальності визначаються як вихідні засади та ідеї функціонування і реалізації юридичної відповідальності, як умови притягнення правопорушників до юридичної відповідальності, як критерії розвитку та вдосконалення інституту юридичної відповідальності, як основні засади, що мають прямий характер дії, та застосовуються з метою недопущення порушення законності і справедливості в процесі притягнення осіб до юридичної відповідальності.

Поняття та сутність принципів взагалі визначається як система основних «ідей», що відображають сутність та значення явища, а також визначають його спрямованість [3, с. 43]. Окрім того, «принципи характеризуються як сукупність загальних ідей, які визначають сутність того або іншого явища та його призначення у суспільстві. Вони відображають закономірності того чи іншого явища та являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів» [4, с. 174].

Інші вчені наголошують на тому, що сутність принципів виявляється у системі факторів, які зумовлюють розвиток того чи іншого явища. Зокрема, наголошується, що сутність принципів як загальних закономірностей того чи іншого юридичного явища розкривається через фактори, які визначають вид і зміст явища або предмету; фактори, що надають можливість забезпечити єдність процесуальної реалізації явища або предмету; фактори, що визначають рівень досконалості форми явища або предмету.

На думку Н. Вантеевої, «структурний аналіз принципів юридичної відповідальності надає можливість розкрити їх у контексті реальної реалізації, показати принципи не лише у статичній, але і в динамічній, в контексті юридичної діяльності. Це надасть змогу досягти стабільності та ефективності правозастосовної, правотворчої та інших видів юридичної практики в сфері правової відповідальності». Зазначена мета пов'язується в тому числі і з розкриттям поняття та ознак принципів

юридичної відповідальності [5, с. 13]. Автор обґрунтовує власну позицію щодо визначення поняття «принципів юридичної відповідальності», розуміючи під ними «фундаментальні ідеї (ідеали) та вихідні нормативно-керівні засади (загальнообов'язкові вимоги), які виражають природу юридичної відповідальності та забезпечують високу якість та ефективність юридичної практики в сфері встановлення та реалізації її заходів» [5, с. 49].

Вітчизняний фахівець із проблематики принципів права, А. Колодій, у своїй роботі наголошує на тому, що принципи в цілому являють собою «відправні ідеї буття, які відображають найважливіші підвалини і закономірності, є сутністю і утворюють риси того або іншого явища, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю» [6, с. 118]. Окрім того, сутність та зміст принципів розглядаються також як особливе соціальне явище, виникнення якого зумовлюється потребами суспільства. Окрім того в них відображаються закономірності суспільного життя, як «сукупність керівних ідей, фундаментальних основ, основних правил, що охоплюють весь зміст суспільних відносин та визначають форму їх прояву» [7, с. 114]. У результаті такого розуміння сутності принципів увага звертається на соціальну природу принципів, які походять від політичної, економічної, моральної, ідеологічної та культурної сфер життя.

В свою чергу О. Скакун визначає принципи як сукупність основних вимог до певного процесу (явища, предмету), які віддзеркалюють їх сутність [8, с. 319-320]. Розкриваючи форму прояву принципів, в юридичній літературі виокремлюють їх два види, що мають власне сутнісне розуміння та характеристику. Зокрема, в літературі наголошується на тому, що принципи виявляються у вигляді: принципів-норм, що являють собою систему принципів, які мають правовий характер закріплення; принципи, що прямо не зафіксовані, але розроблені та обґрунтовані на методологічному та теоретико-науковому рівнях [9, с. 32]. На думку А. Іванова, принципи юридичної відповідальності — це «основоположні ідеї, що виражають сутність, природу та призначення інституту правової відповідальності та які виявляються в усіх її субінститутах». Продовжуючи аналіз особливостей розуміння принципів юридичної відповідальності, вчений приходить до висновку про те, що в системі принципів юридичної відповідальності можливо виокремити два напрями: соціальний (тобто система вимог справедливості) та правовий (являє собою систему вимог законності) [10, с. 106].

Тим самим, вченим акцентується увага на засадах системності принципів юридичної відповідальності та їх структуризації на два самостійні напрями. Це підтверджує як самостійність поняття «принципів юридичної відповідальності», так і доводить їх системний характер.

Принципи юридичної відповідальності вченими характеризуються також як закріплені у законодавстві у вигляді специфічних норм (норм-принципів) основоположні ідеї, що являють собою духовно-моральні положення, які виражають сутність, природу і призначення інституту відповідальності, у відповідності до яких має формуватися та вдосконалюватися вся система законодавства про юридичну відповідальність та правозастосовна практика [11, с. 68], вони визначають соціальне призначення, функціонування та розвиток юридичної відповідальності [12, с. 56].

Крім того, в юридичній літературі зазначається, що «в юриспруденції принципи за своїм значенням націлені на встановлення тенденцій та перспективності розвитку не лише права, а і суспільства, і держави» [13, с. 80]. В свою чергу, В. Котюк використовує поняття «правові принципи», розуміючи під ним головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави. Нехтування правовими принципами створює загрозу виникнення протиріч та колізій у системі права [14, с. 31].

Таким чином, підсумовуючи розуміння феноменологічних засад принципів в юриспруденції та трансформуючи їх на розуміння принципів юридичної відповідальності, уявляється можливим сформулювати декілька тез, що характеризують сутність останніх: принципи відображають сутність та зміст юридичної відповідальності; являють собою вихідні ідеї та засади, на яких повинна засновуватися юридична відповідальність; відображають перспективи та тенденції розвитку юридичної відповідальності; характеризують рівень розбудови та досконалості юридичної відповідальності як правового інституту, як засобу державно-владного впливу на суспільство та громадян; забезпечують у практиці єдині підходи та ефективність реалізації юридичної відповідальності.

Використана література:

1. *Тихомиров О.* Юридична відповідальність в контексті сучасного праворозуміння / О. Тихомиров // Юридична відповідальність: проблеми теорії та практики: Альманах права: науково-практичне видання. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — С. 19–20.
2. *Костенко О.* Про кримінальну відповідальність у світлі соціально-натуралістичної теорії права / О. Костенко // Юридична відповідальність: проблеми теорії та практики: Альманах права: науково-практичне видання. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — С. 16–19.
3. *Дідич Т. О.* Нормопроекування: теоретико-правовий аспект: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. О. Дідич. — К., 2006. — 239 с.
4. *Енгибарян Р. В.* Теория государства и права: [учеб. пособ.] / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. — М.: Юристь, 1999. — 272 с.
5. *Вантеева Н. В.* Принципы юридической ответственности (структурно-функциональный анализ): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н. В. Вантеева. — Нижний Новгород, 2005. — 216 с.
6. *Колодій А. М.* Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02 / А. М. Колодій. — К., 1998. — 391 с.
7. *Мицкевич А. В.* Акты высших органов Советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР / А. В. Мицкевич. — М.: Юрид. лит., 1967. — 175 с.
8. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права. Енциклопедичний курс: [підручник] / О. Ф. Скакун. — Харків: Еспада, 2006. — 776 с.
9. *Середа О. О.* Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні виміри: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. О. Середа. — К., 2008. — 198 с.
10. *Иванов А. А.* Индивидуализация юридической ответственности. Правовые и психологические аспекты / А. А. Иванов. — М.: Экзамен, 2003. — 192 с.
11. *Алиев А. У.* Принципы юридической ответственности и проблемы их реализации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. У. Алиев. — Махачкала, 2005. — 178 с.
12. *Мироненко М. Б.* Принципы юридической ответственности в системе принципов права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. Б. Мироненко. — Саратов, 2001. — 256 с.
13. *Лазарев В. В.* Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. — М.: Юрид. лит., 1974. — 184 с.
14. *Котюк В. О.* Теория права : курс лекцій: [навч. посіб.] / В. О. Котюк. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.

Свиридюк Н. П. Сутність принципів юридичної відповідальності.

У статті аналізуються наукові підходи щодо розуміння сутності принципів юридичної відповідальності. Наголошується на тому, що принципи юридичної відповідальності являють собою вихідні ідеї та засади, відображають перспективи та тенденції розвитку юридичної відповідальності.

Ключові слова: принципи права, принципи юридичної відповідальності, сутність принципів, система принципів, правовий вплив.

Свиридюк Н. П. Сущность принципов юридической ответственности.

В статье анализируются научные подходы к пониманию сущности юридической ответственности. Обращается внимание на то, что принципы юридической ответственности представляют собой исходные идеи и основы, отображают перспективы и тенденции развития юридической ответственности.

Ключевые слова: принципы права, принципы юридической ответственности, сущность принципов, система принципов, правовое воздействие.

Sviridiyk N. Essence of Legal Liability Principles.

The author of the article is analyzed the scientific works of scientists such as K. Basin, O. Ivanenko, V. Goncharenko, M. Kozyubra, N. Onishchenko, N. Parkhomenko, P. Rabinovich, O. Skakun who worked on the problems of principles of law and principles of legal liability.

Stressed that in essential features some of the principles of legal liability as remain insufficient and determines the relevance of scientific problems. Such situation author explains as in the second half of the twentieth century legal liability accounted scientists mainly on methodological principles of positivism and normativism and at this stage there is the use of other theories of law, among which is essential theory of natural law, which changes the ideological foundations interpretation of legal liability.

The idea that the dissemination of ideas of social naturalism is changing not only in understanding of the law, but some legal phenomena, including the principles of legal liability is justified. According to O. Kostenko, social

life should be consistent with the laws of nature that are not physical or biological laws of nature, they are the laws of social nature. Such views and methodological approaches can interpret the law, its institutions and principles of modern humanistic position.

Pluralistic approach taking place in contemporary literature suggests that the principles of legal liability are defined as original principles, ideas and functioning of legal liability as a condition of bringing offenders to legal liability, as the criteria for development and improvement of the institution of legal liability, as the basic principles with the direct nature of, and used to prevent violation of law and justice in the process of bringing a person to legal liability.

Continuing the analysis features of understanding of the principles of legal liability, the scientist concludes that the system of principles of legal liability is necessary to distinguish two areas: social and legal, that is the system requirements of law.

The principles of legal liability described as embodied in legislation the fundamental ideas that are spiritual and moral position, which express the essence, nature and purpose of the institute of responsibility. Moreover, in the legal literature indicates that in law the principles of its importance aimed at establishing trends and prospects of development of society and state.

Thus, summing up the above, it seems possible to formulate some thesis which characterize the essence of the principles of legal liability: principles reflect the nature and content of legal liability, are original ideas and principles which must be based on legal liability, express the perspectives and trends in legal liability; characterize the level of development and perfection of legal liability as a legal institution, as a means of state and power of influence on society and individuals, provide in practice, common approaches and the effectiveness of legal liability.

Key words: The principles of law, principles of legal liability, the essence of the principles, the system of principles, legal effect.